

TƏHSİL FƏLSƏFƏSİNİN ELMİ BİLİK SAHƏSİ KİMİ TƏŞƏKKÜLÜ

Şelementyeva Tatyana Valeryevna
Novosibirsk Dövlət Memarlıq-İnşaat Universiteti

Açar sözlər: təhsil, biliklər, integrasiya, təhsil paradigması.

Ключевые слова: образование, знания, интеграция, парадигма образования.

Key words: education, knowledge, integration, training paradigm.

Elmdə "təhsil" məfhumunun tərifinə bir neçə yanaşma məlumdur.

Fəlsəfi nəqteyi-nəzərindən bu, cəmiyyətin bir şəxs, yaxud qrupdan digərinə dəyərlərini, təcrübələrini, biliklərini ötürməsinin rəsmiləşdirilmiş prosesidir. Vətəndaşın təhsil alması dedikdə, fəlsəfi biliyi subyektinin sonadlı təsdiqlənən müəyyən maarif səviyyəsinə çatması nəzərdə tutulur (1, səh.150). Filosofların fikrinə, "fəlsəfi program hazırlanarkən qərar vermənin başlanğıc nöqtəsi və ya proqramla əlaqədar veriləcək qərarların onları təşkil edir" (S.oodland).

Hal-hazırda klassik təhsil modelinin müasir cəmiyyətin tələblərinə cavab vermədiyi barədə fikirlər də vardır. Təhsilin fəlsəfi dərk edilməsi "təhsil fəlsəfəsi" adında müstəqil fənnin formalaşmasında öz inikasını tapmışdır.

Elmi biliyin müstəqil sahəsi kimi təşəkkül prosesində olan təhsil fəlsəfəsi, ümumi fəlsəfinin nəzəri-metodoloji aparatını birləşdirib konkretləşdirərək və xüsusi elmlərdə toplanan biliklərdən istifadə edərək pedaqoji gerçəkliyə, onun məsələləri və ziddiyyətlərinə münasibəti təkmilləşdirir və bu gerçəkliyə müəyyən mənalara qazandırır, dəyişdirilməsinin mümkün konseptual variantlarını irəli sürür (2, səh.24).

Klassik təhsil paradigmasına tarix boyunca müxtəlif dəlillər verilmişdir. Klassik paradigmaya şəxs olan ideal və normalar modifikasiya edilmiş, tamamlanmış, dəyişdirilmişdir. İbtidai və orta təhsil sisteminə ifadəsini tapan universal təhsil istiqaməti sonradan başqa bir ideya – şəxsiyyətin təbii hüquqları, o cümlədən təhsil hüququ ideyası ilə təkmilləşdirildi. Bizim ölkəmizdə şəxsiyyətin təbii hüquqları ideyasına uzun zaman heç əhəmiyyət verilməmişdir. Dövlət sistemində müəyyən (olduqca orta) təhsil səviyyəsi əvvəllər siniflər üzrə fərqləndirilmiş, sonra ümumi təhsil olaraq bərabərləşdirilmişdir. Eyni zamanda şəxsiyyətin təhsili seçmə hüququna malik olduğu tamamilə nəzərdən qəçirilmişdir.

Bununla belə təhsilliliyin başa düşülməsinə yanaşmalar da dəyişib. İnsan və təhsillilik barəsində ənənəvi fikirlərdən əlavə yeni fikirlər formalaşır, pedaqogikanın antropoloji əsaslarının əvəz olunması gerçəkləşir. Təhsilli insan, hətta dünyagörüşü formalaşmış olsa belə, "bilən insan" olmaqdan daha çox həyata hazırlanmış, müasir mədəniyyətin mürəkkəb məsələlərinə bələd olan, həyatda yerini dərk etməyə qabil insan olur (3, səh.27). Təhsil azad şəxsiyyətin formalaşması, digər insanları başa düşməsi, təfəkkürün, ünsiyyətin formalaşması və

nəhayət, insanın əməli iş və hərəkətləri üçün şərait yaratmalıdır.

Zəmanəmiş üçün önəmli olan daha bir tələb yuxarı mədəniyyətin başa düşülməsi və qəbul edilməsidir. Bunu elə mənada anlamıq olar ki, o, öz daxilində dərk edilməz; yalnız müxtəlif mədəniyyətlərlə qarşılıqlı əlaqədə, görüş, dialoq içərisində öz mədəniyyətinin əsasları, xüsusiyyətləri qarşılıqlı və ya açıq anlaşılan olur. Bu deməkdir ki, təhsilli insan mədəni insandır və o mənada özəz mədəni mövqelərini, dəyərlərini anlaşıyır və qəbul edir, güzgüə gəlməyi bacarır, təkcə özünün deyil, həm də özgecni müstəqilliyinin dəyərini dərk edir.

Daha bir təkidli tələb əxlaqi, məsuliyyətli insanın formalaşmasıdır. Həmin tələb bu gün insanın xeyir və şəər, özünün həyatda yeri, bilik, təbiətdən, mədəniyyətin tələyindən, öz yaxınlarından məsuliyyətlik və s. əxlaqi gerçəklikləri dərk etməsi nöqtəyi-nəzərindən, başqa sözlə, ilk növbədə humanitar cəhətdən qoyulur. Təbiyyət dünyagörüşü müasir mədəniyyət və təhsil vasitəsilə, demək olar ki, hər ikinci adama aşılınır, lakin dünyaya humanitar münasibətin əskikliyi gəldikdə daha çox hiss olunur və ən zəruri ideal kimi dərk edilir.

Təhsil fəlsəfi kategoriya kimi nəzərdən keçirərək təhsilin cəmiyyətə təsir dərəcəsini müəyyən etmək lazımdır ki, bu, cəmiyyətdə təhsilin funksiyalarının təhlili ilə mümkün olur.

1) Mədəniyyətin cəmiyyətə ötürülməsi və yayılması onların arasında ən önəmli olanıdır. Bunun mənası odur ki, təhsil təsisi vasitəsilə sözün ən geniş mənasında başa düşülən mədəniyyətin dəyərləri (elmi biliklər, incəsənət sahəsində nailiyyətlər, əxlaqi dəyər və normalar, davranış qaydaları), müxtəlif peşələrə şəxs olan təcrübələr və s.) nəsilədən-nəslə ötürülür. Başarıya tarixi boyunca təhsil biliklərin başlıca mənbəyi, cəmiyyətin maarifləndirilməsinin vasitəsi

olmuşdur. Bunu da unutmaq olmaz ki, hər xalqın mədəniyyəti öz milli-ətnik köklərinə malikdir, buna görə də milli mədəniyyətin və eləcə də onun təkrar edilməz, unikal xüsusiyyətlərinin yaşadılması və qorunmasında təhsil sisteminin müstəsna rolu vardır; sözügedən xüsusiyyətlərdə iştirak edən fərd milli şöhrət və milli psixologiyanın daşıyıcısı olur.

2) Bu cəmiyyətdə hakim olan məqsədlərin, dəyərlərin, həyat idəllərinin gənc nəsilə formalaşması. Bu sahədə gənclər cəmiyyətin həyatında fəal iştirak edir, ictimailəşir, sosial sistemə integrasiya edirlər. Öz ana dilinin, vətənin tarixinin, ədəbiyyatının, mədəni-əxlaqi prinsiplərinin öyrənilməsi gənc nəsilə həmin tərəfdən qəbul edilmiş dəyərlər sisteminin formalaşması üçün zəmin yaradır; bu sahədə gənc nəsil başqa insanları və özlərini başa düşməyi öyrənir, ölkənin şöhrətli vətəndaşları olur.

Təhsil sistemi tərəfindən həyata keçirilən uşaqların ictimailəşdirilməsi və təbiiyələndirilməsi prosesinin məzmunu cəmiyyətdə hakim olan dəyər standartları, əxlaq, din, ideologiyadan xeyli çox aslıdır. Sonayeden əvvəlki cəmiyyətlərdə dini təbii və məkəb təhsilinin tərkib hissəsi idi. Müasir sonayə cəmiyyətində din (kilsə) dövətdən ayrılır və formal təhsil sistemi dövlətin nəzarəti altındadır, buna görə dini təhsil və təbiiyə ya aila şəraitində, ya da xüsusi qeyri-dövlət tədris müəssisələrində gerçəkləşdirilir.

3) Sosial seleksiya formal təhsil təsisi üçün ən mühüm funksiyalarından biridir. Təhsil prosesinin strukturu elə təşkil edilmişdir ki, artıq ilk mərhələlərdə oxuyan şəxslərə diferensial yanaşmaq imkanı verir (təhsil prosesinin "çətin" deyilən subyektlərə təhsil vermə strategiyasının dəyişdirilməsi, istedadlı və qabiliyyətli olanların həvəsləndirilməsi).

4) Sosial və mədəni dəyişiklik

funksiyası müasir təhsil təsisatının üstünlüyüdür.

Yuxarıda bəhs olunan funksiyanın həyata keçirilməsinin ən azı iki mexanizmini ni ayırırlar:

1. Ali təhsil müəssisələrinin elmi-tədqiqat işi çərçivəsində keçirdikləri elmi tədqiqatlar. Ali məktəb elmi tərəqqiyə yardım etməkə yanaşı, cəmiyyətin mədəni irsinin zənginləşməsi və genişlənməsinə də çox önəmli töhfə verir. Bundan əlavə, universitetlərin sənaye ilə sıx əlaqəsinə görə Qərbi ölkələrində sax olan elm, ali təhsil və istehsalın integrasiyası baş verir və bu integrasiya, elmi-texniki tərəqqinin sürətləndirilməsi ilə nəticələnir.

Universitetlər gətirdikə daha çox elmi-tədqiqat mərkəzlərinə çevrilir, dövlət müəssisələri və sənaye şirkətlərinin sifarişləri ilə nəzəri və tətbiqi tədqiqatlar həyata keçirir. Bununla yanaşı, ali təhsil müəssisələrində elmi tədqiqatların inkişaf etməsi ali təhsil sisteminin təkmilləşməsinə zəmin yaradır, çünki yeni elmi fikirlər və qəşlələr tədris proqramlarına daxil edilib, mütəxəssislərin keyfiyyətinin artırılmasını təmin edir.

Beləliklə, təhsil təsisatının başlıca təsir istiqamətləri cəmiyyətin mədəni sahəsinə təsiri və öz fəaliyyətini təkmilləşdirməsinə ibarətdir. Bununla belə innovasiya texnologiyaları diqqət mərkəzində olur və təhsil islahatı da bunları tətbiq etmək məqsədi ilə aparılır. Bununla bağlı olaraq ali təhsil müəssisələrinin beynəlxalq və xarici iqtisadi fəaliyyət kimi inkişaf istiqaməti xüsusi diqqət kəsb edir.

Rusiyanın təhsil sisteminin vahid Avropa məkanına integrasiya çərçivəsində gerçəkləşdirilən bu istiqamət təhsil sahəsində mövcud olan bir sıra məsələlərin həllinə yardım edir.

Təhsil islahatını fəlsəfi cəhətdən nəzərdən keçirərkən təhsil sahəsində ən azı üç əsas meyli xüsusilə qeyd etmək olar.

Birincisi, əsas təhsil paradigmasının bütün dünyada dəyişməyə keçməsi (klassik təhsil modeli və sisteminin böhranı, təhsil fəlsəfəsi və sosiologiyasında, humanitar elmdə yeni tamol ideyaların işlənməsi, eksperimental və alternativ məktəblərin yaradılması). İkincisi, ali təhsil müəssisəsinin və təhsilin dünya mədəniyyətinə integrasiya istiqamətində hərəkət etməsi (ali təhsilin demokratiyası), fasiləsiz təhsil sisteminin yaradılması, təhsilin humanitarlaşması və kompüterləşməsi, təhsil proqramlarının azad seçilməsi, orta və ali məktəblərin müstəqilliyi əsasında müəllimlər, şagirdlər və s. cəmiyyətlərinin meydana gəlməsi. Lakin qeyd olunmuş strategiyanın tərəfdarları üçünə meyli xüsusi əhəmiyyət verilir ki, bu da rus məktəb və təhsil ənənələrinin bərpa olunmasıdır (4, səh. 27).

Lokal birliklərin formalaşmasının indiki mərhələsində, yəqin ki, müstəqilliyin, ayrılığın öhdəsindən gəlməyə diqqət yetirmək lazımdır. Tarixi tələyin ümumiliyini, ərazi, iqtisadi, siyasi və s. ümumiliyini dərk edilməsi gətirdikə böyük rol oynayır. Buna görə də təhsil strategiyalarına bu cür yanaşmanın tərəfdarlarının fikrinə, mədəniyyət və təhsil sahəsinin vəzifəsi məhz bu proseslərin davam etdirilməsidir.

İslahatın ümumi mənası təhsilin cəmiyyətlə əlaqəsinin bərpa olunmasıdır. İslahatlara etiraz edənlər çox vaxt deyirlər ki, bizim yaxşı ənənəmiz var, dəyişməyə gerek yoxdur (5, səh.42). Lakin məsələ olandır ki, təhsilin həm iqtisadiyyat, həm müəssisələr, həm də oxuyan və oxumaq istəyən adamlarla əlaqəsi itirilmişdir.

Təhsildəki böhranı və onun öhdəsindən gəlməsinə dair fəlsəfi doktrinin olmaması etiraz etməyin özü önəmlidir, ilk öncə alimlərin və ictimaiyyətin bu problema diqqətinin cəlb edilməsi baxımından əhəmiyyət kəsb edir. Lakin konstruktiv yanaşma: nəinki təhsil fəlsəfəsi sahəsində, həm də təhsil

fəaliyyətinin bütün komponentlərinə və eləcə də bu fəaliyyətin təhsilin bütün səviyyələrində maliyyə, maddi-texniki, kadrlar, elmi-metodik və informasiya təminatına görə təhsil siyasəti və strategiyası sahəsində prioritet problemlərinin və ən başlıcası, işləyən bilan praktikayönümlü konsepsiyaların əsaslandırılması daha çox önəmlidir.

Bu son dərəcə mürəkkəb və çox zəhmət tələb edən məsələlərin həlli kollektiv səylərlə mümkündür. Bununla bağlı olaraq, ali təhsil müəssisələrinin maliyyələşdirilməsi və elmi potensialından yetərli dərəcədə istifadə olunması məsələsinə daha təfərrüatla nəzərdən keçirmək istərdik.

Ölkədə ödənişli təhsilin inkişafı sayəsində, müxtəlif növ ali təhsil müəssisələrinin təhsil xidmətlərinin müştərilərinə cəlb etməkdə rəqabəti artıran təhsil xidmətləri bazarı formalaşmışdır və eyni zamanda hər bir ali məktəbin müasir şəraitdə inkişafı üçün rəqabət mühitinin yaradılmasını fərdliyi aktuallaşdırır. Gələcək demografik vəziyyət, dövlətin mütəxəssislərin hazırlanması üçün sifariş verməsi təhsil müəssisələri arasındakı rəqabəti daha da kəskinləşdirəcək, çünki onlar təhsil xidmətlərinin müştərisi olan tələbələri qəbul etməyə haqq qazanmalı olacaqlar (4, səh.26). Belə rəqabət şəraitində mütəxəssislərin hazırlanmasını keyfiyyəti, şübhəsiz, müasir Rusiya ali məktəbinin təhsil fəaliyyətinin aparanı meyarı olacaq.

Məlumdur ki, təhsil sisteminin ünsürü kimi ali məktəb sosial-mədəni təsisatının, cəmiyyət sivilizasiya yolunda irəlilədikə rolun artan xüsusi bir növüdür.

İnsanın inkişaf dərəcəsi, cəmiyyətdə mədəniyyət və mədəniyyət səviyyəsi, iqtisadi, elmi-texniki, ictimai-siyasi tərəqqinin templəri, cəmiyyətin idarə edilməsinin effektivliyi məhz dövlətin sosial-təhsil siyasəti və mütəxəssislərin hazırlanması keyfiyyətindən xeyli çox asılıdır. Ali təhsil təsisatı

nın sosial məqsədi bir yandan cəmiyyətin yüksəkixtisaslı əmək subyektlərinə olan tələbatı, digər yandan da fərdlərin biliklərin müəyyən spektr və səviyyəsinə uyğunlaşdırılmağa olan tələbatının təmin edilməsindən ibarətdir. Bu gün təhsil təsisatının cəmiyyətin həyatı və tərəqqisində xüsusi, müstəsna yerini sübut etməyə qərar yoxdur. Bununla belə, müasir elm, mədəniyyət və informasiyanın əldə edilmiş olan böyük imkanları ilə bunların bütün cəmiyyətin həyatında gerçəkləşdirilməsi əsasında meydana gələn çox böyük uyğunsuzluq həm ayrı bir ölkədə, həm də dünya miqyasında yalnız təhsil sisteminin genişlənməsi və keyfiyyət səviyyəsinin qaldırılması əsasında uğurla aradan qaldırılabilir.

Müasir ali təhsilin qarşısında duran vəzifələrdən biri müasir iqtisadiyyatın dəyişən şərtlərinə cavab verə biləcək, yüksəkkeyfiyyətli təhsili təmin edə biləcək, məzunların əmək bazarında rəqabətə qəbil olmalarına şərait yarada biləcək təhsil-idarə mexanizminin yaradılmasıdır. Lakin ictimai proseslər sosial statusa, həmçinin əks təsir göstərə bilər.

Tarixdə təsdiq olunmuşdur ki, təhsil cəmiyyətin inkişafı müəyyən edən, cəmiyyət həyatının prioritet dəyərlərindən biridir. Ali məktəbdə şəxsiyyətin inkişafının əsası kimi sabit ictimailəşmə prosesini götürsək, dediyimizi belə dəqiqləşdirə bilərik: ali məktəbin təhsil fəaliyyətinin məqsədi təhsil keyfiyyətinin inkişaf etdirilməsidir ki, o da effektiv təhsil texnologiyaları, həttilən əldə edilməsi vasitələri kimi təhsil metodlarından; kadrlar potensialı, professor-müəllimlərin həyatının peşəkarlığı və ali məktəbin fəaliyyətinin əsas şərti kimi elmi fəaliyyətdən birbaşa asılıdır (6, səh.43).

Inkişafın perspektiv istiqamətlərindən biri ali təhsil müəssisələrinin beynəlxalq və xarici iqtisadi fəaliyyətidir.

Bu istiqamətin əhəmiyyəti aşağıda

Təbiiyyat məsələləri

TƏHSİLƏNƏN LƏR LƏR TƏRBIYƏ İŞİNİN TƏŞKİLİ
TEKNOLOGİYƏLƏRİ

Şəhla Cəlilzadə,
Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun doktorantı
(Salyan şəhəri)

Açar sözlər: təbiiyyat texnologiyası, mədəni təbiiyyat, qloballaşan dövr, tələbə şəxsiyyəti, məqsədyönlü, planlı, müəssəsskil.
Ключевые слова: образовательная технология, нравственное воспитание, эпоха глобализации, личность студента, целеустремленный, планирующий, организованный.
Key words: educational technology, moral education, the era of globalization, the identity of the student, purposeful, planned, organized.

"Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası"nın həyata keçirilməsi ilə bağlı fəaliyyət planı"nda aydın göstərilmişdir ki, təfəkkürün və şəxsiyyətin inkişafına yönəldilmiş innovativ təlimdə təhsilənlərin fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alınmalı, yeni kurikulumlara və informasiya-kommunikasiya texnologiyalarına əsaslanan mexanizmlər yaradılmalıdır. Bu baxımdan müasir dövrdə təbiiyyat sisteminin formalaşdırılmasına ciddi ehtiyac olduğu bir zərurət kimi çıxış edir. Əlbəttə, bu, ilk növbədə dünyada baş verən qloballaşma prosesi ilə şərtləndirilməlidir. Artıq ali məktəblərdə bu sahədəki işlər sürətləndirilməyə başlanmışdır. Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunda "Müasir təbiiyyat sisteminin vəziyyəti: axtarışlar, problemlər, təkliflər" mövzusunda keçirilən respublika konfransı da məhz bu aktual məsələyə həsr olunmuşdur. Üç istiqamətdə (Təlim-təbiiyyat prosesinin elmi-nəzəri və praktik məsələləri; təbiiyyatın psixoloji problemləri və onun şəxsiyyətin formalaşmasına təsiri; müasir dövrdə mədəni-əxlaqi təbiiyyatın ümumi problemləri) işləyən bölmələrdə müzakirə

olunan 159 təzisin hər biri konkret mövzu ətrafında müəyyən olunan tədqiqat nəticələri bir sahədə dəyərli mənbə kimi əhəmiyyət daşıyır.

Cəmiyyətdə təbiiyyatın başlıca vəzifələrindən biri xalqın milli-mədəni dəyərlərindən təsirli vasitə kimi istifadə etməkdir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin problemlə bağlı dediyi konseptual fikirlər bütün dövrlər üçün dəyərlidir: "Mədəni təbiiyyat prosesinin elmi təşkili, onun məqsəd və vasitələrinin qarşılıqlı münasibəti məsələləri, əhəlinin müxtəlif sosial və yaş kateqoriyalarının təbiiyyatı xüsusiyyətlərinin aydınlaşdırılması aktual əhəmiyyətə malikdir" (3. səh.105).

Təbiiyyat haqqında bütün dövrlərdə nəzəriyyələrin inkişafı sürülməsinə baxmayaraq onların praktik həllini reallaşdırmaqda texnologiyaların yaradılması ehtiyac olmuşdur. Çünki daha yaşlı nəslin həmişə özünün təcrübəsini, enerjisini, inamını böyüyünə nəslə ötürmək üçün səmərəli yollar, texnologiyalar axtarmaq məcburiyyətində olmuşdur.

Qloballaşan dövrdə təbiiyyatın texnologiyasının müasir tələblər səviyyəsində

qeyd olunan bir sıra cəhətlərlə şərtləndirilmişdir. Birincisi, ali təhsil müəssisələrinin beynəlxalq və xarici iqtisadi fəaliyyəti xarici ölkələrin təhsil müəssisələrinin təcrübəsindən faydalanmağa yol açır və bu təcrübə həm vətən, həm də dünya xidmət bazarı üçün müəssisələrin hazırlanmasında həyata keçirilə bilər. İkincisi, olduqca mühüm milli ixracat resurslarından olan mövcud təhsil potensialından effektiv istifadə ali təhsil müəssisələrinin fəaliyyətlərinin maliyyələşdirilməsi üçün yeni vasitələr cəlb etməsinə imkan verəcək. Üçüncüsü, Avropa təhsil məkanına integrasiya vətən təhsil sahəsinə investisiya vasitələrinin cəlb olunmasına zəmin yaradacaq, bu da, şübhəsiz, aparılan təhsil islahatının məqsədlərinə uyğundur.

Rəyçi: dos. Ə.Əbbasov

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Закон РФ от 10 июля 1992 г. № 3266-1 "Об образовании" (ред. от 23 июля 2008 г.) // СЗ РФ. 1996. №3, с. 150.

2. Фишер М. Философия образования и комплексные исследования образования/М.И. Фишер// Вопросы философии. 1995, № 11, с. 24.

3. Зотов А. Образование в конце XX века (материалы круглого стола) А.Ф.Зотова, В.И.Купцов, В.М. Розин, А.Р.Марков [и др.]. // Вопросы философии. 1992, № 9, с. 27.

4. Григорьева И. Философские аспекты образования. И.Григорьева //Социальные проблемы образования: методология, теория, технология. Саратов, 1999, с. 27.

5. Александрова Р. Философия образования Российского зарубежья: духовно-нравственные искания /Р.И.Александрова, А.И.Белкин. //Российское зарубежье: образо-

вание, педагогика, культура, 20-50-е годы XX века. Саратов, 2003, с.42.

6. Крикунов А. К анализу концепции образования В.В.Розанова /А.Крикунов // Alma mater. 1998, № 4, с.43.

Ш.Т.Валсрєвнə

Философия образования
как с формирова́нная область
на основе научных знаний

Резюме

В статье говорится о философии образования и предстоящих задачах в этой области.

Затрагиваются проблемы комплексного исследования образования в высшей школе; пути совершенствования подготовки выпускников, востребованных на сегодняшний день.

Sh.T.Valeryevna

Establishment of education philosophy as
a field of science

Summary

In this article it is noted that education philosophy effects the changes of developing scientific, cultural and moral virtues in the society. Education philosophy is introduced as a process of understanding scientific knowledge which existed as a process of independent sphere of knowledge.